

"החלטה ששינתה את פני ההיסטוריה"¹

עשר שנים להתנתקות מרצועת עזה:
ניתוח ולקחים

שמואל אבן

בעשור החולף התבדו הציפיות שהיו לממשלת ישראל מהתנתקות מרצועת עזה – בתחום הביטחוני והמדיני. כך עולה מהשוואה בין פרטי החלטת ממשלת אריאל שרון על תוכנית ההתנתקות² לבין סקירת האירועים מאז ההתנתקות ועד כה. רצועת עזה אמנם פונתה מנוכחות ישראלית, אולם בפועל היא עדיין קשורה לישראל ומהווה עליה נטל ביטחוני ומדיני כבד, כפי שהומחש בין היתר במבצע 'צוק איתן' בשנת 2014. תוצאות ההתנתקות מטילות ספק בהנחה הרווחת כי צה"ל ידע לספק לישראל הגנה הולמת מכל קו שאליו תחליט המדינה לסגת, ומגבירות את הספק לגבי כדאיות מהלך חד-צדדי דומה ביהודה ושומרון, אם יעלה בעתיד על הפרק.

מילות מפתח: רצועת עזה, יהודה ושומרון, תוכנית ההתנתקות, ביטחון, פלסטינים.

הקדמה

השנה ימלאו עשר שנים ל"התנתקות" של ישראל מרצועת עזה באוגוסט-ספטמבר 2005. מדובר במהלך פינוי חד-צדדי ומוחלט של רצועת עזה מנוכחות ישראלית, בעיצומה של האינתיפאדה השנייה, וזאת במקום להמתין עד לחידוש המשא-ומתן המדיני עם אש"ף, ולסגת מרצועה עזה בהסכם. האפשרות שהרצועה כולה תסופח בעתיד לישראל לא עמדה על הפרק.

ד"ר שמואל אבן הוא חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי המחבר מודה לאלוף (מיל.) עמוס ידלון, ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי, על הערותיו, שתרמו רבות למאמר, אם כי הנאמר במאמר משקף את דעות המחבר בלבד.

- במאמר נסקרת תוכנית ההתנתקות ונבחנת מידת הצלחתה כעבור עשר שנים. הבחינה תוצג לפי מתודולוגיה של תחקיר, כדלקמן:
- א. בירור המטרות והציפיות שהיו לקובעי התוכנית – בעיקר לפי מסמך תוכנית ההתנתקות שאושר בממשלה ביוני 2004,³ והתבטאויות ראש הממשלה שרון.
  - ב. הצגת המצב הנוכחי כעבור עשר שנים.
  - ג. הצגת הפער בין המצב הנוכחי לבין הציפיות.
  - ד. ניתוח הפער.
  - ה. הערכת הסיבות לפער.
  - ו. הפקת לקחים לעתיד – לגבי האסטרטגיה החד־צדדית הישראלית, כאופציה בגזרת יהודה ושומרון.

תוכנית ההתנתקות והציפיות ממנה

בעקבות כישלון המשא־ומתן עם הפלסטינים על הסדר הקבע ופריצתה של האינתיפאדה השנייה ("האינתיפאדה"), העלה ראש הממשלה דאז, אהוד ברק, את הרעיון להיפרדות חד־צדדית מהפלסטינים "בשטחים".⁴ ההיגיון היה שערפאת אינו פרטנר להסדר וגם לא יהיה בעתיד, ולכן צריכה ישראל לנקוט יוזמה. ברם, כבר אז ניתן היה לזהות את הסיכונים שביישום הרעיון. למשל, שישראל תאבד את האפשרות לפירוז "השטחים" מנשק; שתותקף בארטילריה, בטיילי נ"ט וכדומה.⁵ בפברואר 2001 נבחר אריאל שרון לראשות הממשלה במקום ברק, שהתפטר. בכהונתו הראשונה שלל שרון את הרעיון ואף אמר: "דין נצרים כדין תל־אביב". בעקבות הבחירות בינואר 2003 מונה שרון לראש ממשלה בכהונה שנייה, ובמהלך השנה הפך את עמדתו וגיבש את תוכנית ההתנתקות.⁶ בדצמבר 2003 הציג את התוכנית ב"כנס הרצליה" כלהלן: "מטרתה של תוכנית ההתנתקות היא להפחית ככל הניתן את הטרור ולהעניק לאזרחי ישראל את מירב הביטחון. תהליך ההתנתקות יוביל לשיפור רמת החיים ויעזור לחיזוק הכלכלה בישראל"; "תוכנית ההתנתקות תכלול פריסה מחודשת של כוחות צה"ל בקווי ביטחון חדשים ושינויים בפריסת היישובים, כך שיפחת ככל הניתן מספר הישראלים הנמצאים בלב האוכלוסייה הפלסטינית";⁷ "במקביל, במסגרת תוכנית ההתנתקות, ישראל תחזק את שליטתה באותם חלקי ארץ־ישראל שיהוו חלק בלתי־נפרד ממדינת ישראל בכל הסדר עתידי."⁸ באפריל 2004 ציין שרון את היישובים: ירושלים המאוחדת, גבעת־זאב, מעלה אדומים, גוש עציון, היישוב היהודי בחברון, קריית־ארבע ואריאל. בתמורה, להתנתקות ביקש שרון מהנשיא ג'ורג' וו. בוש הכרה אמריקאית בגושי ההתיישבות ביהודה ושומרון, והתחייבות אמריקאית לאי־הכרה בזכות השיבה של פלסטינים לישראל בהסכם הקבע.⁹ המכתב שמסר הנשיא בוש תמך בעמדת שרון

בסוגיית השיבה והכיר במציאות של ההתיישבות ביהודה ושומרון, כך שהגבול בהסדר הקבע לא יהיה קו 1949.¹⁰

ביוני 2004 אושרה תוכנית ההתנתקות בממשלה, ובהחלטה נכתב: "מדינת ישראל הגיעה למסקנה, כי אין כיום שותף פלסטיני מולו ניתן להתקדם בתהליך שלום דו־צדדי" (שלהי תקופת ערפאת). מטרת התוכנית: "להוביל למציאות ביטחונית, מדינית, כלכלית ודמוגרפית טובה יותר", באמצעות מהלך חד־צדדי. בהחלטה צוין, כי "רצועת עזה תהיה מפורזת מנשק שהימצאותו אינה תואמת את ההסכמים הקיימים בין הצדדים"; כי "השלמת התכנית תשלול את תוקפן של הטענות כנגד ישראל בדבר אחריותה לפלסטינים ברצועת עזה"; ועוד.¹¹ באוקטובר 2004 אושרה התוכנית בכנסת.

מהלך ההתנתקות החל ב־15 באוגוסט 2005 והסתיים ב־11 בספטמבר 2005. ברצועה פונו 21 ישובים יהודיים: נווה דקלים, נצר חזני, פאת שדה, קטיף, רפיח ים, שירת הים, שליו, תל קטיפא, בדולח, גדיד, גן אור, גני טל, כפר ים, בני עצמון, כרם עצמונה, מורג, כפר דרום, נצרים, אלי סיני, דוגית, ניסנית. בשומרון פונו: גנים, כדים, חומש, שא־נור. בסך הכל קרוב לתשעת אלפים איש ואישה.

בנאום שנשא שרון במרכז הישראלי לניהול בספטמבר 2005 הוא פירט את ההישגים והציפיות מההתנתקות, שזה עתה בוצעה. לדבריו: "הכותרת של הכנס שלכם היא 'החלטות יכולות לשנות את מהלך ההיסטוריה'. כמי שזכה לראות את קבלת ההחלטות בכמה אירועים משמעותיים בהיסטוריה הקצרה שלנו, אני רוצה להגיד לכם שזה נכון... יישום תוכנית ההתנתקות בשילוב המאבק הנחוש שלנו בטרור הניב פירות בכל התחומים. מצבה המדיני של ישראל השתפר לאין ערוך מאז יישום התוכנית. הבאנו לירידה משמעותית ברמת הטרור והגברנו את הביטחון האישי של אזרחי ישראל. השווקים הבין־לאומיים רואים בתוכנית ההתנתקות צעד שמוביל ליציבות ביטחונית וכלכלית, דבר שמייצר תנועת הון אל המשק הישראלי וגידול חד בהשקעות זרות".¹² "מתאם ההתנתקות" במשרד ראש הממשלה, תת־אלוף (מיל') עיבל גלעדי, התייחס לחיוניות ההתנתקות לקידום המשא־ומתן המדיני.¹³

לאור ציפיות גבוהות בעולם ובחוגים בישראל להמשך הנסיגה ביהודה ושומרון, הבהירה לשכת שרון כי "עמדת ראש הממשלה הייתה והינה שלאחר השלמת ההתנתקות, תפעל ישראל לקידום תהליך מדיני אך ורק על פי תוכנית מפת הדרכים. כל שינוי טריטוריאלי נוסף יידון ויוחלט רק במסגרת משא־ומתן להסדר קבע".¹⁴ שרון עזב את תפקידו בנסיבות טרגיות. אהוד אולמרט, ממלא מקומו, שהיה שותף להתנתקות, הציג במארכ 2006 את תוכנית "ההתכנסות" החד־צדדית ביהודה ושומרון.¹⁵ מדובר בתוכנית מורכבת ורבת סיכונים מקודמתה.¹⁶ במהלך מלחמת לבנון השנייה ב־2006 הצהיר אולמרט כי המלחמה תיתן תנופה לתוכנית,

אך בהמשך הודיע על השעייתה. אולמרט שב למשא־ומתן עם אבו־מאזן, שלא צלח. מאז ירדה האופציה החד־צדדית מסדר היום של הממשלה, אך היא עדיין קיימת בדיון ציבורי.

תוצאות ההתנתקות

בסוף שנת 2005 דעכה האינתיפאדה בכל הגזרות, בשל צעדי ביטחון של ישראל (ביניהם המבצעים 'חומת מגן' ו'דרך נחושה', ובניית גדר הפרדה), וכן בשל חוסר תוחלת שמצאו הפלסטינים בהמשכה. כוחה של תנועת חמאס, המתנגדת לקיום ישראל, עלה בעקבות האינתיפאדה, וההתנתקות נחשבה בעיני רבים ניצחון לחמאס ולדרך הטרור. ההתנתקות המחישה לפלסטינים כי ישראל מאפשרת להם להגיע – באמצעות טרור וסבלנות – להישגים מפליגים ללא תמורה מצידם, כגון: פינוי התנחלויות שלא בהסדר הקבע (לא נדרש בהסכמי אוסלו) ונסיגה בלא הסכמי פירוז. בבחירות שנערכו לפרלמנט ברשות הפלסטינית בינואר 2006 ניצח חמאס את תנועת פתח, שלמפלתה תרמה גם חשיפת שחיתויות ברשות. ביוני 2007 השתלט חמאס בכוח על הרצועה, ומאז חיזק את כוחו.¹⁷ מתוצאות אלה הזהיר הרמטכ"ל היוצא דאז, משה יעלון, לפני ההתנתקות.¹⁸

בעשור האחרון נוסף לירי רקטות הקסאם המאולתרות, מתקופת טרום ההתנתקות, גם ירי רקטות כבדות, שחלקן יוצרו ברצועה וחלקן הוברחו מאיראן. טווח הרקטות הללו מגיע עד מרכז־ישראל.¹⁹ מערך זה מהווה זרוע טרור ארטילרית של חמאס והג'האד האסלאמי נגד ישראל גם בהקשר לעימותים שראשיתם בגדה (כגון האירועים שקדמו ל'צוק איתן'). איראן סיפקה לחמאס נשק נוסף (למשל טילי נ"ט מסוג קורנט), שהופעל נגד צה"ל. ברצועה נחפרה תשתית צבאית תת־קרקעית ענפה, וחוליות מפגעים יצאו מהרצועה לישראל (חלקן דרך סיני).²⁰ כושר ההרתעה ויכולות האש של צה"ל לא הביאו להפסקת הירי מהרצועה ולירידה בהתעצמות ארגוני הטרור. התמרון היבשתי נדרש מספר פעמים, אך הפעלתו הייתה כרוכה בדילמות קשות ובאבדות. מאז ההתנתקות התקיימו שורה של עימותים צבאיים.²¹ עם זאת, מאמצי משטר א־סיסי (מיולי 2013) לשמור על הגבול המצרי עם הרצועה מהווים תפנית חיובית במאמץ להפחתת הברחות אמל"ח לרצועה.

הירידה בכושר ההרתעה הישראלי בשל רצף הנסיגות החד־צדדיות עודדה את חזבאללה לבצע פעילויות נגד ישראל בגבול הצפון, שהובילו למלחמת לבנון השנייה ביולי 2006

ההתנתקות פגעה בדימוי ההרתעתי של ישראל גם במעגלים רחבים יותר. למשל, בעקבות ההתנתקות אמר מנהיג חזבאללה, נסראללה, לפלסטינים: "אין לשכוח שזוהי רק ההתחלה. אני רוצה להזכיר לכם, שכאשר הצבא הציוני יצא מלבנון אמרתי שזהו הניצחון הראשון מתוך שרשרת ניצחונות".²² נראה

שהירידה בכושר ההרתעה הישראלי בשל רצף הנסיגות החד-צדדיות – מלבנון ומרצועת עזה – עודדה את חזבאללה לבצע פעילויות נגד ישראל בגבול הצפון, שהובילו למלחמת לבנון השנייה ביולי 2006. ואכן, לאחר המלחמה הודה נסראללה כי לקה בביטחון-יתר.²³ אולם, חמאס לא הורתע בעקבות המהלומה שספגו חזבאללה ולבנון ב-2006, והמשיך לשגר רקטות לישראל. כך נקלעה ישראל למבצע 'עופרת יצוקה' ברצועה בדצמבר 2008, למבצע 'עמוד ענן' ב-2012 ולמבצע 'צוק איתן' ביולי 2014. ב'צוק איתן' נהרגו 67 חיילים ו-6 אזרחים ישראלים (בהשוואה לשנים קודמות, לרבות לפני ההתנתקות,²⁴ שנת 2014 הייתה הקשה ביותר במאבק בין ישראל לפלסטינים ברצועה).

ההערכה שקיבלה ישראל בגין ההתנתקות מהקהילה הבינלאומית דעכה עם השנים, וגברה הביקורת והפעילות המדינית העוינת נגד ישראל בהקשר לרצועה, לרבות פרשת ה'מרמרה' ב-2010 וועדות חקירה שהקים האו"ם. נראה שערכו של מכתב בוש מ-2004, שהיה נכס אסטרטגי לישראל במשא-ומתן, פחת עם הזמן ותוקפו לוט בערפל.

לכאורה, למן ההתנתקות אין עוד על ישראל החובה לדאוג לרווחת תושבי הרצועה.²⁵ ברם, העולם ממשיך כיום לראות בישראל אחראית לגורל האוכלוסייה ברצועה, במיוחד נוכח הסגר הכלכלי, שליטתה באוויר ובים, והפעילות הצבאית, שנועדו לצרכים הגנתיים.

בעניין אזרחי ישראל "מפוני ההתנתקות" – ועדת חקירה ממלכתית משנת 2010 מצאה כי "מדינת ישראל כשלה בטיפול במפונים... רוב המפונים עדיין מתגוררים באתרי קרוואנים זמניים; בנייתם של מרבית בתי הקבע טרם החלה; הרוב המכריע של מבני הציבור במקומות היישוב החדשים של המפונים טרם נבנו; שיעור המובטלים מקרב המפונים כפול משיעור המובטלים באוכלוסייה הכללית; מצבם הכלכלי של חלק מהמפונים קשה ויש ביניהם לא מעט הזקוקים לסיוע של גורמי רווחה" ועוד.²⁶

הפער

השוואה בין הציפיות שהיו לממשלת שרון מהתנתקות לבין המצב הנוכחי מראה שהתבדו מרבית ציפיותיה, ובעיקר בתחום הביטחוני והמדיני.

לוח 1: תוכנית ההתנתקות: הציפיות והתוצאות בפועל

בפועל	הציפייה (לפי החלטת ממשלה 1996 מ־2004)
א. כללי	
קיים קו גבול מוכר ולגיטימי בין ישראל לרצועה. ישראל רואה עצמה זכאית להגנה עצמית מקו זה. אולם, הרצועה לא התנתקה מישראל, כפי שיפורט בהמשך.	ישראל "תתנתק" מרצועה עזה.
ב. בתחום הביטחוני	
הרצועה הפכה מחזית משנית לחזית עימות עיקרית בעשור החולף. במקום חיכוך יום־יומי בתוך הרצועה שפסק, גברו עוצמת הטרור מהרצועה לשטח ישראל והלחימה ברצועה במבצעים. ישראל נתונה תחת מטריית רקטות רחבה, וגדלה החשיפה של יישובי הדרום לטרור.	ההתנתקות תוביל למציאות ביטחונית טובה יותר.
הרצועה גדושה באמצעי לחימה מתקדמים ובתשתית צבאית של חמאס וארגונים נוספים.	"רצועת עזה תהיה מפורזת מנשק, שהימצאותו אינה תואמת את ההסכמים הקיימים בין הצדדים." ²⁷
חמאס שולל את עמדת ישראל, והקים כוח צבאי משמעותי בשטח שישראל ראתה בפירוזו אינטרס חיוני. איראן מזרימה אמל"ח לרצועה.	"מדינת ישראל עומדת על כך שלא תהיה נוכחות ביטחונית זרה ברצועה ו/או באיו"ש, שלא בתיאום עמה ובהסכמתה."
ישראל מתקשה להגן על עצמה ברמה הרצויה: ההרתעה כשלה מספר פעמים, יכולות האש והתמרון של צה"ל לא הביאו להפסקת הירי וההתעצמות. עם זאת, לצה"ל ניתן חופש פעולה רב יותר להגיב בכוח, ביחס לעבר.	ישראל תגן על עצמה. "מדינת ישראל שומרת לעצמה את הזכות הבסיסית להגנה עצמית, כולל נקיטת צעדי מניעה, כמו גם תגובה תוך שימוש בכוח כנגד איומים שייווצרו מרצועת עזה."
חמאס לא הכיר בהסכמים עם אש"ף.	"המהלך שבתוכנית אינו גורע מן ההסכמים הרלוונטיים הקיימים בין מדינת ישראל לפלסטינים. ההסדרים הקיימים הרלוונטיים ימשיכו לחול."
שיטות הלחימה של ארגוני הטרור (הסתתרות בקרב אוכלוסייה אזרחית) הובילו את ישראל לפגיעה נגזרת גם באזרחים, ולספיגת ביקורת בינלאומית.	"ההתנתקות עשויה להקטין את החיכוך עם האוכלוסייה הפלסטינית" (פחות נפגעים בצד הפלסטיני).

בפועל	הציפייה (לפי החלטת ממשלה 1996 מ־2004)
ג. בתחום המדיני	
<p>התהליך המדיני לא התקדם. ביקורת בינלאומית רחבה, גם אצל ידידות ישראל, על מבצעה ברצועה. ההתנתקות הגבירה ציפיות ולחצים לנסיגה ישראלית חד־צדדית מיהודה ושומרון.</p>	<p>ההתנתקות תוביל למציאות מדינית טובה יותר.</p>
<p>לא חלה התקדמות בתהליך, למרות מאמצי ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט והצעותיו לאבו־מאזן. קשיים חדשים נוספו: שבירת "אחדות טריטוריאלית בין הרצועה ליהודה ושומרון" (שבהסכם אוסלו), ירידת כוחו של אש"ף, ופגיעה בכושר המיקוח של ישראל.²⁸</p>	<p>קידום תהליך השלום. "ישראל תומכת במאמצי ארצות־הברית והקהילה הבינלאומית על מנת שתקום הנהגה פלסטינית חדשה, אשר תוכיח עצמה כמסוגלת למלא אחר מחויבויותיה על פי מפת הדרכים."</p>
<p>תוקפו של מכתב בוש לוט בערפל (אובמה אינו מספק התחייבויות דומות).</p>	<p>תמיכה אמריקאית איתנה בעמדות ישראל, בהתאם למכתב בוש (צורך לנוסח המלא של החלטה 1996).</p>
ד. בתחום הכלכלי	
<p>ההתנתקות לא תרמה למצב הכלכלי. עלויות קיום הכוח היבשתי ברצועה התחלפו בעלויות של הגנה מחוץ לרצועה, עלויות מבצעים והפסדי תוצר.</p>	<p>ההתנתקות תוביל למציאות כלכלית טובה יותר.</p>
ה. בתחום האוכלוסייה	
<p>מבחינה אריתמטית פחתה אוכלוסיית הפלסטינים תחת "שליטת ישראל" (נכון גם לחלופה של נסיגה בהסכם). התרומה לחיזוק מעמדתה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית – זניחה.²⁹</p>	<p>"ההתנתקות תוביל למציאות דמוגרפית טובה יותר."</p>
<p>נוכחות ישראלית לא קיימת ברצועה. התופעה קיימת בסדר גודל ביהודה ושומרון.</p>	<p>"יפחת ככל הניתן מספר הישראלים הנמצאים בלב האוכלוסייה הפלסטינית"</p>
<p>העולם ממשיך להטיל את אחריות לגורל האוכלוסייה ברצועה על ישראל, במיוחד נוכח הסגר ההגנתי והמבצעים ברצועה.</p>	<p>"השלמת התוכנית תשלול את תוקפן של הטענות כנגד ישראל בדבר אחריותה לפלסטינים ברצועת עזה."</p>
<p>המדינה כשלה בקליטת המפונים, כפי שקבעה ועדת חקירה ממלכתית ב־2010.</p>	<p>המפונים מרצועת עזה ייקלטו בישראל.</p>

ניתוח הפער: הצלחה או כישלון?

הפער בין השאיפות לתוצאות רחב. עם זאת, ניתן לשאול אם כל האירועים לאחר ההתנתקות אכן נובעים ממנה, ומה היה קורה אלמלא הנסיגה. התשובה אמנם ניתנת לפרשנות, אולם נראה שמרבית האירועים הביטחוניים בדרום בעשור החולף היו תולדה של ההתנתקות.

הנסיגה מהרצועה יצרה מציאות חדשה שתרמה להשתלטות חמאס על הרצועה, לעלייה חדה בהברחות אמל"ח, להתעצמות הטרור ולמעגל ההסלמה הנגזר מכך. בנוסף, מצב הטרור ביהודה ושומרון (ומשם לישראל) עשוי לשמש אמת מידה – ולו חלקית – לשם השוואה למרחב שבו לא התקיימה ההתנתקות. מסתבר שגם ביהודה ושומרון חלה ירידה חדה בכמות הפיגועים והנפגעים הישראליים, בעקבות צעדי הביטחון וסיום האינתיפאדה. כלומר, בעשור שחלף לא ניתן לייחס להתנתקות את מגמת הירידה החדה בטרור בדרום לאחריה, אלא רק את סוג הפיגועים. במקום חיכוך יום-יומי בפנים הרצועה, גברו עוצמת הטרור מהרצועה לישראל והלחימה ברצועה במבצעים.

בהנחה שאין מחלוקת על עצם הצורך שהיה בנסיגה מהרצועה, במוקדם או במאוחר (לפחות מסיבה דמוגרפית) עולה כי נכון לעכשיו, היה על ישראל להמתין לפינוי הרצועה בהסכם. ללא ההתנתקות יכלה ישראל בעשר השנים האחרונות לנסות להגיע להסכם עם אש"ף (שסירב לכך בתקופת האינתיפאדה) בנוגע לשליטה ברצועה, או שהאופציה הייתה נותרת גם כיום.

אנשים ממגוון הקשת הפוליטית אוחזים בדעה שההתנתקות נכשלה, או לפחות לא צלחה.³⁰ אשתדקד, במלאות תשע שנים להתנתקות, אמר יושב-ראש הכנסת, יולי אדלשטיין: "כיום, זו ההזדמנות שלי לבקש סליחה. בעת ביצוע ההתנתקות היו מי מחבריי שאיימו כי יירו טילים על תל-אביב. אז, לפני תשע שנים, לא האמנתי להם. חשבתי שהם מגזימים, חשבתי גם שהטיעונים שלהם נשמעים כדמגוגיה, אני הייתי בטוח שזה כבר מוגזם ולא יכול להיות בשום סיטואציה." לדבריו, "מאחורי ההתנתקות עמדה קונספציה שנכשלה".³¹ חבר הכנסת ניצן הורוביץ (מרצ) אמר כי "האופן שבו בוצעה ההתנתקות בזמנו הייתה טעות, בעיקר משום שהיא בוצעה ללא הסכם".³² נשיא המדינה דאז, שמעון פרס, שהיה מתומכי ההתנתקות, אמר באוקטובר 2008: "אם ההתנתקות הייתה הצלחה, היינו חוזרים עליה בגדה המערבית".³³ יש הסבורים שהיה היגיון בפינוי הישובים, אך על צה"ל היה להישאר בשטח.

הסיבות לפער בין הציפיות לתוצאות

אפשר למנות תשע סיבות לפחות להיווצרות הפער בין הציפיות לתוצאות כמפורט להלן.

- א. ציפיות לא־ריאליות שהיו לישראל להתנתק חד־צדדית מהרצועה, בלא שגורמי הרצועה הסכימו להתנתק מישראל – בתחום הביטחוני, המדיני והכלכלי.
- ב. הערכת מצב מדינית שגויה של שרון. כיצד ציפה שניסיגה ישראלית בגזרה אחת בלבד תזכה להכרה ממושכת מצד הקהילה הבינלאומית? מדוע סבר שרון שהתוכנית "מפת הדרכים", שנתקעה לפני ההתנתקות, תתקדם דווקא לאחריה? הכיצד העריך שההתנתקות (לרבות פינוי ישובים בשומרון) תחזק את מעמד ההתיישבות ביהודה ושומרון? גם בהינתן תוכנית ההתנתקות, עמידתו של שרון על חזרה בדיוק לגבול '67 ברצועה משיקולי לגיטימציה הניב נזק מבצעי (ויתור על ציר פילדלפי) ונזק להמשך המשא־ומתן (תקדים של נסיגה מוחלטת לקו ירוק). מוטב היה לישראל להשאיר את יישובי צפון־הרצועה, הסמוכים לקו הירוק, כגוש התיישבות בשליטה ישראלית (בדומה ל"גושים" שבשומרון, שבכוונת ישראל להותיר בתחומה בהסדר הקבע במסגרת חילופי שטחים), ובכך גם לתמוך בעיקרון הישראלי במשא־ומתן, שאין חזרה מושלמת לגבולות '67.³⁴
- ג. היעדר תוכנית מדינית להמשך, מלבד תוכנית "מפת הדרכים", שנתקעה קודם להתנתקות.
- ד. נטילת סיכון לא מחושב ביחס ליכולת אש"ף לשלוט ברצועה לאחר ההתנתקות, נוכח החלשות הארגון והתחזקות החמא"ס. הכיצד ציפתה ממשלת שרון שההסדרים עם אש"ף ימשיכו לחול לאחר נסיגת כוחות צה"ל? שציר פילדלפי לא יפרץ לגמרי להברחות אמל"ח? נראה שלא הייתה עבודת מטה מעמיקה של הדרג המדיני עם צה"ל והשב"כ על סיכוני ההתנתקות, היערכות אליהם והמענה להם. משה יעלון, שהיה הרמטכ"ל בעת גיבוש התוכנית, טען כי אלה שיזמו והובילו את ההתנתקות תחת ראש הממשלה שרון לא היו בעלי רקע באסטרטגיה, בביטחון, במדינאות או בהיסטוריה. הם היו יועצי תדמית.³⁵ אזהרות הרמטכ"ל יעלון והשב"כ בעניין הרצועה – לא התקבלו והתממשו.³⁶
- ה. התעלמות מההשפעה השלילית של נסיגה תחת אש האינתיפאדה על כושר ההרתעה הישראלי – לא היה כיסוי של ממש להצהרות ישראל כי תגיב באופן קשה ומיידי נגד תוקפנות ולהתפתחות איומים נגדה.
- ו. טיפול צבאי לקוי בתשתית חמאס החזקה ברצועה עוד לפני ההתנתקות, להבדיל מצעדי צה"ל בגדה (דוגמת מבצע 'חומת מגן' ב־2002). התשתית הייתה מקור לפיגועים שתרמו להחלטה על התנתקות, וגורם למהפך בשלטון ברצועה לאחריה.
- ז. לאחר התנתקות – התמודדות לא מספקת עם התפתחויות ביטחוניות ומדיניות שחלו בעקבותיה. למשל, גם כאשר ישראל הגיבה לטרור מהרצועה, התגובה הביאה להגברת ההתעצמות ולא מנעה את הסבב הבא.

ח. תכנון וניהול לקוי של שיקום המפונים.
 ט. סיבת שורש: מדיניות ההתיישבות הרחבה של ישראל בשטחים, ששרון היה שותף לקידומה משנות השבעים ואילך, שלא הביאה בחשבון את האילוצים הדמוגרפיים.³⁷ נראה שמלכתחילה לא היה היגיון רב בהתיישבות מבודדת בעומק האוכלוסייה הפלסטינית, להבדיל מחלופה של התיישבות מבוססת ביו"ש בקרבת הקו הירוק. בנוסף, מדיניות שרון לא התחשבה גם בלקח מהשלום עם מצרים, שלפיו יש להיזהר מעיבוי יישובים שיהיו מועמדים לפינוי.³⁸

לקחים לישראל מההתנתקות

למרות שרצועת עזה בלטה כגזרת עימות עיקרית בעשור האחרון, עלולים הפלסטינים להגביר את הפעילות העוינת בגדה ולהופכה לחזית עימות עיקרית, כדי להביא את ישראל לווייתורים מדיניים או לנסיגה חד-צדדית ללא תנאים גם מהגדה. זאת, בין היתר, כלקח שלהם מההתנתקות. לחצים נוספים לנסיגה, גם בלא הסכם, צפויים מצד גורמים בקהילה הבינלאומית.

להלן לקחים מההתנתקות לגבי האסטרטגיה החד-צדדית ישראלית, כאופציה בגזרת יהודה ושומרון, אם תעלה על הפרק:

א. מהלך חד-צדדי כרוך בעלויות ובסיכונים גבוהים, אך בתמורות נמוכות; זאת בהשוואה לנסיגה בהסכם שיחזק את הקשרים הכלכליים,³⁹ הביטחוניים והמדיניים בין הצדדים.

ב. לישראל אין יכולת מעשית להתנתק באופן חד-צדדי מהשטחים ומהאוכלוסייה הפלסטינית – בהיבטים ביטחוניים, מדיניים וכלכליים.

ג. עזיבת שטחים בלא הסכם עלולה להגביל את הלגיטימציה להתערבות צבאית ישראלית, לעומת התערבות במצב שבו יש הסכם שהופר (דוגמה: מבצע 'חומת מגן' ב-2002).

ד. הכרזות ישראליות על נקיטת צעדי כוח כלפי התהוות איומים והפעלת כוח משטח שפונה חייבות לעמוד במבחן המעשה, או לא להיאמר כלל.

ה. המצב בדרום-ישראל מאז ההתנתקות מעורר ספק לגבי יכולתה של מערכת הביטחון לספק פתרונות הולמים להגנת שגרת החיים במדינה לאחר נסיגה חד-צדדית נוספת. זאת, על אף ההצהרות בקרב הקהילה הביטחונית, שלפיהן צה"ל מסוגל להגן על המדינה מכל קו שאליו תחליט הממשלה לסגת.⁴⁰ עד כה, מערכת הביטחון לא הציגה חלופות להגנה שמספק מערך הסיכול והמודיעין, הנתמך על ידי כוחות צה"ל בשטחי יהודה ושומרון.

ו. לא ניתן להסיק מהפינוי החלק של ההתיישבות ברצועה, לגבי ההתיישבות ביהודה ושומרון, אם יוחלט לבצע שם מהלך דומה. סביר להניח כי עוצמת ההתנגדות ועלויות השיקום של תושבים ביהודה ושומרון יהיו גבוהות בסדרי

גודל מאשר היו ברצועה (כ־11 מיליארד ש"ח),⁴¹ לנוכח גודל האוכלוסייה ביו"ש (מחוץ לגושי ההתיישבות), הרכבה של האוכלוסייה ועוד.

המלצות

- א. הדרך הנכונה לפשרה טריטוריאלית היא בהסכם יציב, התואם את היעדים של ישראל לטווח הארוך, תוך קיום הסדרי ביטחון הולמים והכרה בינלאומית. ולא – יש להמתין להסכם כזה תוך ביצוע צעדים לשיפור המצב.
- ב. ככל שישראל תידרש לקבוע את גבולות הקבע שלה (לצורכי פנים ולשם הסכמה עם ארצות־הברית והקהילה הבינלאומית), ביכולתה לשרטט על המפה את הגבולות ביהודה ושומרון, כאשר הנסיגה אליהם תיעשה בעתיד במסגרת הסכם הקבע עם הפלסטינים, כאשר יושג. כלומר, אין הכרח בנסיגה חד־צדדית בפועל כדי לקבוע את גבולות הקבע. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות ביצוע צעדים חד־צדדיים מוגבלים, בנסיבות ביטחוניות חמורות⁴² מחוץ לקו. ג. על ישראל לחתור לחדש את ההבנות עם ארצות־הברית, על בסיס מכתב הנשיא בוש משנת 2004, תוך פירוט נוסף של ההבנות הכלולות בו ועיגוןן כבעלות תוקף מחייב וארוך־טווח.
- ד. ככל שהנהגת ישראל מאמינה בפתרון שתי מדינות, עליה לנהל את מדיניות ההתיישבות ביהודה ושומרון כך שהקמת מדינה פלסטינית בהסכם תהיה אפשרית בעתיד.
- ה. ככל שישראל תידרש לפנות יישובים בעתיד, מוטב למוסרם כחלק מהתמורות לפלסטינים בהסכם מאשר להרוס אותם, כפי שנעשה ברצועה.
- ו. אם בכל זאת תחליט ממשלה בישראל ללכת לאופציה חד־צדדית, מוטב לבצעה רק לאחר יצירת תנאים לכך: השגת הבנות בינלאומיות ויכולות צבאיות שיבטיחו ביטחון ועתיד מדיני ברור לאחר נסיגה, אם הדבר אפשרי בכלל.
- ז. בכל דרך, מוטב לישראל לפעול ולתמוך בשיפור רמת החיים של האוכלוסייה ברצועה וביהודה ושומרון, ולאפשר ככל הניתן את התפתחותו של ממשל מקומי, שעמו ניתן יהיה להגיע להסכמים או להבנות. זאת, תוך שיתוף פעולה עם הפלסטינים (לרבות חמאס), ארצות־הברית, מצרים, ערב־הסעודית, מדינות המפרץ ואחרים בקהילה הבינלאומית.
- ח. על ישראל לשמור רצף של הרתעה מול חמאס (כהמשך ל'צוק איתן'), אך לא להיגרר אחרי ניסיונות הסלמה מצד גורמים אחרים. מוטב לשמור על קשר זמין עם "הצד השני" כדי למנוע התדרדרות לעימות, ששני הצדדים אינם רוצים בו.

סיכום

בתום עשר שנים להתנתקות מרצועת עזה, נראה שעד כה התבדו מרבית הציפיות שהיו לממשלת ישראל מהמהלך. הרצועה אמנם פונתה מנוכחות ישראלית, אולם היא עדיין קשורה לישראל ומהווה נטל ביטחוני, מדיני, כלכלי והומניטרי עליה. תוצאות ההתנתקות מטילות ספק בהנחה הרווחת כי צה"ל ידע לספק לישראל הגנה הולמת מכל קו שאליו תחליט המדינה לסגת, ומגבירות את הספק לגבי כדאיות מהלך חד-צדדי דומה ביהודה ושומרון. ההתמודדות עם הרצועה נותרה אתגר קשה ודחוף. על ישראל לפעול לשיפור המצב ברצועה, תוך שיתוף פעולה עם כל הגורמים הרלוונטיים.

הערות

- 1 ראש הממשלה, אריאל שרון, הרצליה, ספטמבר 2005 (ראו בהמשך).
- 2 משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה מספר 1996. נוסח מלא, "תוכנית ההתנתקות המתוקנת", 6 ביוני 2004.
www.pmo.gov.il/SiteCollectionDocuments/PMO/Government/2510מזכיר2510.rtf
- 3 משרד ראש הממשלה, החלטת ממשלה מספר 1996.
- 4 לינוי בר גפן, "ברק מסביר: למה החלטתי להצטרף לממשלת שרון", Ynet, 16 בפברואר 2001, <http://m.pplus.ynet.co.il/Article.aspx?id=532210>
- 5 שאול קמחי, שמואל אבן, ג'ראלד פוסט, "יאסר ערפאת, דיוק פסיכולוגי וניתוח אסטרטגי", מכון ICT, הרצליה, ספטמבר 2001, עמוד 53.
- 6 ארי שביט, "הראיון המלא עם דב וייסגלס", הארץ, 8 באוקטובר 2004, <http://news.walla.co.il/item/609133>
- 7 נאום שרון בכנס הרצליה, הארץ, 19 דצמבר 2003, <http://www.haaretz.co.il/misc/1.931800>
- 8 שם.
- 9 יואב יצחק, "שרון הכריז: "התוכנית הגדולה: שישה גושי התיישבות יישארו בידי ישראל", Nwes1, 13 באפריל 2004, <http://www.news1.co.il/Archive/001-D-43928-00.html>
- 10 אתר הבית הלבן: <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2004/04/20040414-3.html>
- 11 שם, החלטה 1996.
- 12 אריאל שרון, "מדינת ישראל זקוקה למנהיגות עם אומץ לשנות", דה מרקר, 29 בספטמבר 2005, <http://www.themarker.com/misc/1.331430>
- 13 אלון שני, "אין מנוס מצעדים חד-צדדיים", חדשות מעריב, 28 בספטמבר 2005, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART/990/054.html>
- 14 אלוף בן, "צה"ל מקדם עוד מהלכים חד-צדדיים לקביעת הגבול", הארץ, 29 בספטמבר 2005, <http://news.walla.co.il/item/788021>
- 15 תוכנית ההתכנסות, אתר מכון ראות, <http://www.reut-institute.org/Publication.aspx?PublicationId=94>
- 16 שם, אבן שמואל, מאי 2009.

- 17 בסקר שפרסם המרכז הפלסטיני למחקרים פוליטיים במארכס 2015 נמצא, כי 74 אחוזים מהנשאלים בגדה וברצועה תומכים בדרך המאבק של חמאס.
- 18 יעלון העריך כי "אם הפתח ימשיך להתנהג כפי שהוא מתנהג, החמאס ישתלט בסוף על רצועת עזה", וכי עוד שנתיים-שלוש עלולה ישראל לעמוד מול רצועת עזה חמאסית. ארי שביט, ראיון עם הרמטכ"ל היוצא, משה יעלון, **הארץ**, 1 ביולי 2005, <http://www.themarker.com/misc/1.295610>
- 19 "איום הרקטות מרצועת עזה 2007–2007", **אתר המרכז למורשת המודיעין**, 14 בדצמבר 2007, <http://www.terrorism-info.org.il/he/article/18536>
- 20 למשל, בשנת 2006 – חטיפת גלעד שליט; בשנים 2007–2008 פיגועי ההתאבדות היחידים נגד ישראל יצאו מהרצועה (אילת, דימונה); בשנת 2014 – ניסיונות פיגועים דרך מנהרות תקיפה וכוח קומנדו ימי.
- 21 שי לוי, "מההתנתקות ועד צוק איתן: המלחמה ברצועת עזה, סקירה מיוחדת", **אתר פז"מ**, 10 יולי 2014, <http://www.mako.co.il/pzm-israel-wars/operation-protective-edge/Article-9a4a5e78fb02741006.htm>
- 22 **נענע חדשות**, 15 באוגוסט 2005, <http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=198875>
- 23 לדברי נסראללה, אילו האמין שחטיפת החיילים בגבול תגרום מלחמה, היא לא היתה מתבצעת, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/470/643.html>
- 24 גילי כהן, הסיפור שאינו נגמר: מהקסאם הראשון על שדרות ועד היום", **הארץ**, 12 ביולי 2014, <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2373486>
- 25 אתר הפרקליטות הצבאית, "מהן החובות המשפטיות של מדינת ישראל כלפי רצועת עזה ותושביה?" 12 באוגוסט 2014, <http://www.law.idf.il/342-he/Patzar.aspx>
- 26 דוח ועדת החקירה הממלכתית בנושא "טיפולן של הרשויות המוסמכות במפוני גוש קטיף וצפון השומרון", עמוד 97, 6 ביוני 2010.
- 27 ההחלטה 1996 עדיין כללה היערכות צה"ל בגבול עם המצרים (ציר "פילדלפי"). רק בהתנתקות הוחלט (בניגוד לדעת שב"כ) על פינוי האזור, בהנחה שמצרים והרשות הפלסטינית ישלטו בגבול.
- 28 פחות נכסים בידי ישראל – פחות כושר מיקוח; יותר וויתורים ישראלים ללא תמורה – פחות נכונות פלסטינית להתפשר.
- 29 גם טרם ההתנתקות לא היה חשש בישראל שהפלסטינים ברצועה ישתלבו כאזרחי ישראל ויצביעו למוסדותיה.
- 30 ראו גם: זכי שלום, "תכנית ההינתקות – החזון ושברו", **עדכן אסטרטגי**, אוקטובר 2010; שמואל אבן, "אסטרטגיית הנסיגה החד-צדדית של ישראל – לקחים, משמעויות והשלכות", **עדכן אסטרטגי**, מאי 2009.
- 31 הודעות הכנסת, "מליאת הכנסת קיימה דיון מיוחד לציון תשע שנים להתנתקות", **אתר הכנסת**, 15 ביוני 2014, <http://main.knesset.gov.il/News/PressReleases/pages/press150714-p09.aspx>
- 32 הודעת הכנסת, "סגן ראש השב"כ לשעבר: התרענו מראש בפני הדרג המדיני על הקושי המודיעיני שתיצור ההתנתקות", 15 ביוני 2014, <http://main.knesset.gov.il/News/PressReleases/Pages/press150714-lp7.aspx>
- 33 ניר ירב, "פרס רומז: ההתנתקות הייתה כישלון", **וואלה**, 28 באוקטובר 2008, <http://news.walla.co.il/item/1367621>
- 34 כך הציעו בכירים במפלגת העבודה לפני ההתנתקות. אבי פרחון, "דרישה הגיונית וצפויה", **ynet**, 5 ביולי 2005,

- 35 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3108330,00.html>
 "יעלון: ההתנתקות נבעה ממצוקה אישית של שרון", **Ynet**, 6 ביולי 2007,
- 36 <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3271887,00.html>
 שם, הודעת הכנסת, 15 ביוני 2014; שם, ארי שביט, 1 ביולי 2005.
- 37 "שרון עכשיו (ואז) – משדר מיוחד", הטלוויזיה הישראלית, ערוץ 1, 17 בינואר 2015.
- 38 סיבת שורש זו נכונה הן לפיגוי חד-צדדי והן לפיגוי ישובים בהסכם.
- 39 *The Costs of the Israeli-Palestinian Conflict*, RAND, 2015,
http://www.rand.org/pubs/research_reports/RR740.html
- 40 לדוגמה: אלוף (מיל') אלכס טל, "שינוי גבולות אינו מהווה איום", מארס 2015, **אתר**
מפקדים למען ביטחון ישראל, <http://www.cis.org.il/2015/03/724>
- 41 אילן ביטון, "תוכנית ההתנתקות מחבל-עזה ומיישובים בצפון השומרון – אומדן עלות",
מרכז המחקר ומידע של הכנסת, 31 בינואר 2010, www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/m02539.pdf
- 42 סוגיה כזו עלתה עוד טרם ההתנתקות לגבי היישוב נצרים.